

Развитие на българското овощарство в условията на прилагане на ОСП на ЕС

Гл. ас. д-р ПЕТЪР КИРОВСКИ

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: pkirovsky@gmail.com

В статията се прави анализ на развитието на сектор „Овощарство“ след приемането на страната ни в ЕС. Отражено е мястото на производството на плодове в растениевъдния отрасъл. В динамика е проследена промяната на площите, заети с овощни видове, нивото на средните добиви и производството. Разгледана е промяната, настъпила във видовата и сортовата структура, в броя и средния размер на стопанствата, заети с овощни насаждения. Проследена е търговията на страната ни с плодове – динамиката в износа и вноса на плодове, структурен анализ на износа, пазарен дял на износа и вноса в икономиката на страната. Направен е анализ на основните инструменти на ОСП, влияещи върху сектор „Плодове и зеленчуци“, и правно-нормативната рамка за тяхното приложение. Оценена е степента на усвояване на средствата, предвидени за пазарно подпомагане.

Основните изводи за ефекта на действащата политика на ОСП в подотрасъл „Овощарство“ до момента са свързани с намаление на производствените площи при почти всички видове. Налице е увеличаване на възрастта на насажденията. Темпът на засаждане на нови овощни градини е значително по-нисък от изкоренените площи. Сортвата структура не отговаря на пазарното търсене. С малки изключения насажденията са от екстензивен тип, при който не може реално да се очаква висок среден добив. Именно по този производствен показател овощните насаждения в България не отговарят и изостават от средните добиви, получавани в съседни страни и в ЕС, където производството на плодове е застъпено. Страната ни е нетен вносител не само на цитрусови видове, но и на плодове, за които има достатъчно благоприятни климатични условия за производство.

Нивото на подпомагане при прилагането на Схемата за единно плащане на площ (СЕПП) и Националните доплащания (НД) е такова, че не оказва съществено въздействие нито в частта на производствените разходи, нито върху реализираната печалба. Делът на подпомагането е по-скоро символичен, с оглед направените разходи при отглеждането. Нивото на подпомагане по мерките, свързани с приложението на ПРСР 2007-2013 г., е ниско. В сектор „Плодове“ нивото на сдружаване на земеделските производители е изключително трудно. Организацията на производителите (ОП), като ключов момент на реформа в Общата организация на пазарите (ООП) в сектора, не е от съществено значение.

Увод

Приемането на страната ни в ЕС през 2007 г. съвпадна по време с предприетата реформа в Общата организация на пазара (ООП) на плодове и зеленчуци. Направените промени могат да се разглеждат като продължение на фундаменталната реформа на Общата селскостопанска политика на ЕС от 2003 г., която не обхваща сектор „Плодове и зеленчуци“. Целите, които тази реформа си постави, са свързани с подобряване на конкурентоспособността, пазарната ориентираност на сектора, повишаване консумацията на плодове, продължаване на положените от сектора усилия за поддържане и опазване на околната среда. Основни елементи на реформата са:

Организации на производители (ОП).

Идеята е постигане на по-голяма гъвкавост в дейността на организациите на производители и 60% финансово подпомагане от Общността на признатите от държавите - членки организации на производители. ОП, които не отговарят на критериите за признаване, могат да поискат временно признаване като „групи - производители с най-малко 4 члена (за признаване като организация на производители са нужни най-малко 7 члена).

Оперативната програма остава основна форма за финансово подпомагане на организациите на производителите. Това е инвестиционна програма, която организацията на производителите разработва и внася за одобрение

от разплащателната агенция на страната. Досега ЕС финансираше 50% от разходите за изпълнение на програмите. С реформата този процент може да се повиши до 60%. До този момент размерът на финансирането на оперативните програми от ЕС беше 4,1% от стойността на продукцията, която организацията на производителите предлага на пазара. С реформата максималното ниво на финансирането на оперативните програми от ЕС може да достигне 4,6%, при условие, че увеличението над 4,1% се използва за мерки при предотвратяване и управление на кризи.

Като **мярка за предотвратяване и управление на кризи** се прилага и мярката за изтегляне от пазара на плодове и зеленчуци, която с реформата отпадна като пазарна интервенция.

Досегашните плащания за преработката на определени плодове и зеленчуци преминават към Единното плащане на площ. Тази трансформация е естествено продължение на политиката на ЕС за отпадане на връзката на директните плащания с производството или преработката на конкретни земеделски продукти. Общата сума, която ще бъде изплатена при Единното плащане на площ, е около 800 млн. евро.

Преходно плащане за меки плодове. Одобрено е директно плащане за отглеждане на ягоди и малини, предназначени за преработка. Плащането ще се прилага за период от 5 години (от 2008 г. до края на 2012 г.) и ще възлиза на 230 евро за хектар. За България са одобрени 2 400 ха национално гарантирана площ за ягоди и малини.

Схема „Училищен плод“. Схемата „Училищен плод“ се прилага на територията на цялата страна от 15 септември до 31 май.

Държавите - членки трябва да изработят **Национална стратегия за устойчиви оперативни програми за пазара на плодове и зеленчуци** със следните елементи: анализ на положението по отношение на силните и слабите страни и потенциала за развитие, обосноваване на избраните приоритети, цели на оперативните програми и инструменти, показатели за постигнатите резултати, оценка

на операционните програми и задължения за отчитане на организациите на производителите. Националната стратегия за устойчиви оперативни програми за пазара на плодове и зеленчуци трябва да включва и Национална агроекологична рамка.

На фона на тези заложи цели и елементи за реформиране, предложени от ОСП, българското овощарство бе изправено пред ново и непознато за страната ни предизвикателство. Още повече, че преди стартирането на реформата в овощарството, българското плододопроизводство, в резултат на деструктивната реформа след 1989 г., претърпя сериозни негативни промени. Промени се видовата структура, в пъти намаляха площите с овощни насаждения, влоши се възрастовата структура на видовете и не на последно място драстично намаля структурното значение на този сектор (Рисина, М., 2006 г). По данни от предишни изследвания за проследяване на ефекта от субсидиите по СЕПП и НД (Славова, Я., М. Атанасова, 2011; Славова, Я., М. Атанасова, 2010), делът, който овощарският сектор получава, е едва 0,93%.

Целта на настоящата статия е да се направи оценка на ефекта от прилагането на ОСП в овощарството, да се направят изводи за сегашното му състояние и да се очертаят възможни перспективи за бъдещото му развитие след 2013 г.

Значение и роля на овощарството в земеделското производство на страната

Състояние на сектор „Овощарство“ в навечерието на стартирането на ОСП на ЕС

За да може да се направи правилен извод за сегашното състояние на трайните насаждения у нас, трябва да се има предвид състоянието на сектора преди приемането ни в ЕС.

Прави впечатление, че площите, на които се отглеждат овощни култури, драстично намаляват в сравнение с 1989 г. Свиването е пълно при ябълките, където от отглеждани 22 241 ха през 1989 г. площите достигат едва 5 706 ха през 2006 г.. Рязко се увеличава площта с неподдържани насаждения, докато темпът на новосъздадените овощни насаждения пада рязко и по никакъв начин не може да компен-

сира темпа на изоставените и неподдържани насаждения (табл. 1).

Налице е промяна във видовата структура. През 2006 г. ябълковите градини заемат 10% от насажденията, а сливите достигат 19% от площта с овощни видове. Същата тенденция се наблюдава и при прасковите, кайсиите. Отдава се по-голямо значение на видове, които са по-малко претенциозни, но в никакъв случай не по-ценни, както в пазарно отношение, така и в чисто консумативно и биологично отношение. Отглеждането на сливи, джанки, череши, вишни е свързано с по-малки разходи – материални и трудови.

Брутната продукция (БП), която овощарството произвежда през 2006 г., е 232 млн. лв. при цена на производител и показва трайно

намаление през следващите четири години. Това може да се отдаде на спецификата на отделните години и конкретните метеорологични условия, но преди всичко на намалените площи, на които се отглеждат овощните видове. В стойностно изражение БП през 2007 г. е 227,8 млн. лв. и достига за последната година 125 млн. лв., което представлява спад до 3% относителен дял от произведената продукция от растениевъдния отрасъл (табл. 2).

Производствена структура, площи, добиви и производство

Предварителните резултати от преброяването на земеделските стопанства през 2010 г. сочат намаление на броя на стопанствата, отглеждащи трайни насаждения, спрямо 2007 г.

Таблица 1. Площи, заети с овощни видове през 1989 г. и преди приемането на България в ЕС (2006 г.), ха
Table 1. Areas planted with fruit trees in 1989 and before the accession of Bulgaria to the EU (2006), ha

Видове Species	Години Years	Площи areas	Плододаващи насаждения Fruit bearing trees	Неподдържани насаждения Uncultivated plantation	Млади Young plantations
Ябълки Apples	1989	22 241	22 241	-	1 657
	2006	5 706	2 979	2 727	770
Сливи Plums	1989	10 270	10 270	-	6 981
	2006	15 519	5 899	9 152	847
Праскови Peaches	1989	7 383	7 383	-	3 261
	2006	5 907	3 602	2 305	847
Орехи Walnuts	1989	14 230	14 230	-	1 910
	2006	8 353	2 980	5 373	-
Малини Raspberries	1989	1 679	-	-	-
	2006	1 364	-	-	-
Ягоди Strawberries	1989	2 864	2 864	-	705
	2006	1 396	1 396	-	-
Овощни насаждения Fruit trees	1989	90 715	90 715	-	21 717
	2006	71 084	25 978	45 106	7 077

Източник: НСИ 1990, Рисина, М., 2006 г.

Source: NSI, Risina, M., 2006.

Таблица 2. Дял на производството в сектор „Овощарство” в земеделското производство на България
Table 2. Share of fruit growing sector in agricultural production in Bulgaria

Показатели Indicators	Години							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Брутна продукция, млн. лв. Gross output, ml. lv	194,6	208,7	210,9	232,4	227,8	135,4	142,5	125,2
Отн. дял на плодовете в БП от растениевъдството, % Share of fruits in Crop production, %	6,11	5,67	6,23	6,47	7,2	2,8	3,6	3,0

Източник: Аграрни доклади 2003-2010 г.

Source: Agricultural reports 2003-2010.

Наблюдава се известно окрупняване на стопанствата, за което вероятно допринасят директните плащания на площ. Като цяло обаче средният размер на стопанство остава нисък. При овощните насаждения се наблюдава намаление на броя на стопанствата с 21%, съчетано с увеличение на общата площ с 24%, което води до увеличение на средния размер на стопанство от 0,67 ха през 2007 г. на 1,06 ха през 2010 г. (табл. 3).

По култури, най-висока е средната обработвана площ от едно стопанство при чере-

шите – 8,7 дка средно за страната. Средната обработвана площ от едно стопанство при сливите, прасковите и кайсиите е в границите от 5,1 до 5,7 дка, а при ябълките – 3,1 дка.

Данните от табл. 4 показват намаляване на площите, заети с овощни видове, след 2004 г. При някои видове площите спадат с почти 50% през следващите години. Налице е и обратна тенденция при някои от овощните видове. Например площите, заети с ябълкови градини, в края на разглеждания период – 2011 г., достигат 48 900 дка.

Таблица 3. Брой и среден размер на стопанствата, заети с овощни насаждения
Table 3. Number and average size of farms occupied by orchards

	Брой стопанства Number of farms		Изменение Change 2010/07	Площ (ха) Area, ha		Изменение Change 2010/07	Среден размер на стопанство Average size of farm, ха	
	2007	2010		2007	2010		2007	2010
Овощни насаждения, Fruit trees	54 315	42 858	-21%	36 631	45 542	24%	0,67	1,06

Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика“, „Преброяване на земеделските стопанства през 2010 г. – предварителни резултати“ и „Структура на земеделските стопанства в България - 2007 г.“.

Source: Agricultura, “Census in 2010 - preliminary results” and “Structure of agricultural holdings in Bulgaria 2007”.

Таблица 4. Структура и динамика на площите, заети с основни овощни видове, за периода 2004-2011 г., ха
Table 4. Structure and dynamics of the main areas occupied by fruit trees 2004-2011, ha

Овощни видове Species	Години/Years						
	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Ябълки Apples	4 519	2 979	3 524	3 247	4 321	5 201	4 890
Круши Pears	336	152	321	253	324	546	469
Кайсии Apricots	4 429	2 719	2 553	1 983	1 863	2 445	2 606
Праскови Peaches	3 562	2 755	2 903	2 820	3 029	2 445	4 225
Сливи и джанки Plums and Myrobalans	10 967	5 899	6 731	4 604	4 219	7 489	6 938
Черешки Cherries	5 071	4 791	5 007	4 411	5 169	7 692	7 747
Вишни Sour	1 546	1 518	1 294	1 329	1 363	1 575	1 624
Орехи Walnuts	5 233	2 980	4 164	1 628	2 046	5 251	5 192
Малини Raspberries	1 048	1 364	1 129	1 034	932	1 699	4 683
Ягоди Strawberries	1 145	1 136	1 240	1 181	580,7	654,8	1011,1
Други Others	1 743	821	744	669	1 103	2 616	3 226
Общо Total	38 454	25 978	28 361	21 978	24 269	38 778	38 551

Източник: МЗХ, Агростатистика, 2004-2011 г.

Source: MZH, Agrostatistica, 2004-2011.

Същото се отнася за черешите и малините. При останалите овощни видове не се наблюдава сериозна динамика и различие за разглеждания период. Намаление на реколтираните площи има при прасковите, кайсиите и по-сериозно при сливите и джанките. Обемът на общоподдържаните овощни градини за периода бележи леко увеличение - **38 454 ха за 2004 г. срещу 38 551 ха през последната година.**

Основната причина за тези тенденции е фактът, че изоставените овощни градини са изкоренени в голяма степен и не се водят на отчет от статистиката. Засадените през 2005 и 2006 г. са влезли в начално плододаване. Като цяло обаче може да се твърди, че ново-

засадените овощни градини са много малко като дял от общата площ. Настъпилите промени след 1990 г. водят до необратими структурни промени в сектора. Площите на всички овощни видове са намалели, като най-силно е намалението при ябълките - почти 5 пъти. Общата площ към момента е намаляла трикратно. Темпът, с който се създават нови овощни насаждения, не е в състояние да компенсира дори частично това драстично намаляване (табл. 5).

От данните за произведените количества плодове (табл. 6) основни овощни видове се вижда, че за годините от 2004-2011 г. е налице спад в произведените количества при кайсиите, сливите, малините и ягодите. Произ-

Таблица 5. Новосъздадени и невстъпили в плододаване овощни насаждения, ха, за периода 2008-2011 г.
Table 5. Young and fruit-bearing orchards, for the period 2008-2011, ha

Насаждения Plantation	Години/Years			
	2008	2009	2010	2011
Млади насаждения Young plantations	1 917	1 312	810	1 127
Невстъпили в плододаване 1-4 година Fruit-bearing 1-4 year	7 517	9 000	4 358	3 136

Източник: МЗХ, Агростатистика, 2004-2011 г.

Source: MZH, Agrostatistica, 2004-2011 г.

Таблица 6. Производство на плодове за периода 2004-2011 г., хил. т.
Table 6. Fruit production 2004-2011 of tones

Видове Species	Години/Years							
	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Ябълка Apples	40 413	43 235	34 456	23 517	26 165	26 323	26 130	39 393
Круша Pears	1 974	1 468	1 442	924	965	572	750	1 795
Кайсии Apricots	11 931	11 587	7 568	12 957	8 310	13 286	10 621	18 458
Праскови Peaches	28 422	24 467	17 187	14 908	18 788	21 709	14 827	22 484
Сливи Plums	32 371	33 688	17 246	14 298	23 020	21 001	17 950	49 165
Череша Cherries	30 063	24 951	17 456	16 067	18 427	20 504	18 235	21 369
Вишни Sour	4 328	2 825	3 958	3 279	2 700	3 701	3 168	3 325
Орехи Walnuts	5 192	1 240	281	422	1 400	2 110	2 639	5 606
Малини Raspberries	1 634	6 109	3 510	3 540	3 711	5 766	3 897	4 502
Ягоди Strawberries	7 027	5 305	5 324	8 599	5 964	8 761	6 563	11 504

Източник: МЗХ, Агростатистика, 2004-2011 г.

Source: MZH, Agrostatistica, 2004-2011.

водството на ябълки се задържа, но на ниско ниво и не може по никакъв начин да задоволи вътрешното потребление на този ценен овощен вид. Леко увеличение се забелязва при черешите и вишните.

Причините се крият както в неблагоприятните климатични условия, така и в площите, които видовете заемат. За България структуроопределящи са няколко овощни вида – ябълка, слива и джанка, череша, праскова и др. Крушовите насаждения, макар да присъстват при всяко едно статистическо отчитане в структурата на овощните видове, отглеждани в България, по скоро присъстват символично. Нападението от икономически важната болест „огнен пригор” е водеща причина за силно редуцираните площи у нас през последните 10 години.

От табл. 7, в която са представени данните за нивото на средните добиви при ябълките, се вижда къде стои българският производител. Средно за ЕС добивът от ха при отглеждане на ябълки е около 18-20 т. (Евростат, 2012 г.). Последните проучвания и тенденции при производството на този плод показват, че масово нови насаждения се правят при зна-

чително увеличена гъстота на насажденията. При такова засаждане се гарантира редовно плододане в рамките на 2–3 тона от дка след четвъртата година. Непознаването на нови перспективни сортове и подложки, наложени на европейския пазар, екстензивният начин на отглеждане с 80-100 дървета на дка води до получаване на такива добиви. Имайки предвид високите материални и трудови разходи, които се правят в производството на този овощен вид, и средния добив от около 800 кг/дка, лесно може да се направи извод за себестойността на получената продукция и нейната конкурентоспособност на пазара. Затова не е чудно, че през последните няколко години този ценен вид губи своето място в структурата на трайните насаждения в България. Значително повече площи се създават от череши, сливи, джанки, ренклоди, праскови и др. Причината е – по-малкото средства, необходими за тяхното отглеждане, и възможността за по-бързо реализиране както на пазара за прясна консумация, така и от преработвателните предприятия. Подобна е логиката, когато става въпрос за средните добиви при всички останали видове (табл. 7). Среден до-

Таблица 7. Средни добиви при основни овощни видове, средно, за периода 2006-2011 г., кг/ха
Table 7. Average yields of some fruit tree species during 2006-2011

Видове Species	Реколта Harvest 2011	Реколта Harvest 2010	Реколта Harvest 2009	Реколта Harvest 2008	Реколта Harvest 2007	Реколта Harvest 2006
Ябълка Apples	8 264	8 320	8 205	7 242	7 425	8 838
Круша Pears	4 208	2 688	4 064	3 661	3 096	3 765
Кайсии Apricots	4 577	4 741	5 673	6 534	3 255	4 887
Праскови Peaches	6 728	5 737	4 088	5 286	6 471	7 879
Сливи Plums	4 666	4 494	3 377	3 106	3 420	3 560
Череша Cherries	3 880	3 244	2 906	3 642	3 680	4 279
Вишни Sour	2 664	1 794	2 906	2 467	2 086	2 439
Орехи Walnuts	5 192	708	336	260	137	236
Малини Raspberries	1 634	4 228	3 287	3 424	3 768	3 598
Ягоди Strawberries	6 870,1	824,6	9 070,2	7 250	4 720,3	6 230,6

Източник: МЗХ, Агростатистика, 2004-2011 г.
Source: MZH, Agrostatistica, 2004-2011.

бив от 25-30 кг/дка при орехите не дава възможност за никакъв икономически коментар за евентуална икономическа ефективност от такова производство. Познаването и прилагането на постиженията на селекцията и поддържането на нужната агротехника биха способствали за повишаване на конкурентоспособността на плодовете и сектора като цяло.

Търговия с плодове

Износ на плодове

Износът на плодове за разглеждания период се колебае значително. До голяма степен той зависи от конкретните метеорологични условия през дадена година (табл. 8) и от сключваните договорени преференции при внос на български орехи в Турция, Сърбия, Албания, Израел и Македония през годините. В настоящия етап основен партньор на България в търговията с плодове са страните от Европейския съюз. След присъединяването на България, износът за ЕС представлява около и над 80% от общия износ, а вносът оттам – около 50-60% от общия внос на пресни и преработени плодове. Най-значителен е износът на плодове за Румъния, следван от този за Гърция, Германия и Италия, а най-голям внос на плодове се осъществява от Гърция, следван от Италия, Германия, Полша и Нидерландия. Извън ЕС, традиционно основна част от износа на плодове и зеленчуци е насочена за Русия, а Турция и Македония са най-големите вносители на тези продукти в страната.

След 2006 г. се забелязва тенденция на повишаване на общо изнесените количества пресни плодове, в сравнение с износа от страната ни преди приемането ни в ЕС. Не може

да се говори за трайна тенденция при износа на определен овощен вид през годините поради значителни колебания в изнесените количества. При износа на черупкови плодове орехите заемат повече от 95% през разглеждания период. Имайки предвид обаче възрастта на ореховите насаждения – повече от 40 години, може да се предвиди, че износът на този продукт в бъдеще ще бъде нестабилен. Основно изнасяме ябълки и кайсии за Русия, Германия, Австрия и др. Орехите се изнасят преди всичко за Турция и Албания. Състоянието на износа на България не е оптимистично. Българските плодове като произведени количества не могат да покрият нуждите на вътрешния пазар. Високите разходи при производството, ниското ниво на подпомагане, ниският темп на създаване на нови насаждения правят българските плодове неконкурентоспособни на международния пазар.

Внос на плодове

По отношение на вноса на плодове за периода 2004-2010 г. се наблюдава тенденция на плавно увеличение (табл. 8). Най-много плодове са внесени през 2007 и 2008 г., когато родното производство, поради неблагоприятни климатични условия, е с най-ниски стойности. Най-голям дял във вноса имат цитрусовите плодове, следвани от ябълките, прасковите, дините и пъпешите. Основно България внася ябълки от Полша, Македония, Гърция; праскови - от Италия и Гърция. Бананите се внасят предимно от Еквадор. Сравнявайки изнесените и внесените плодове в количествено отношение, прави впечатление, че страната ни, въпреки благо-

Таблица 8. Износ и внос на плодове, 2004-2010 г., тона
Table 8. Export and import of fruits, tones

Продукти Products	Години/Years						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Износ на пресни плодове, общо Export of fresh fruits, total	9 719,6	3 883,8	5 409	13 103	18 827	23 321	26 409
Внос на пресни плодове, общо Import of fresh fruits, total	152 453	179 733	180 005	206 441	201 336	191 099	190 356

Източник: МЗХ, *Аграрни доклади, 2004-2010 г.*
Source: MZH, *Agricultural reports, 2004-2010.*

приятните си климатични условия за отглеждане на много овощни видове, внася почти десетократно по-голямо количество плодове от съседни страни и дори от страни, в които климатичните фактори не са по-добри за отглеждане на съответната култура. Анализът на външнотърговското ни салдо при търговията с плодове недвусмислено определя страната ни като нетен вносител. Отрицателен е балансът още от 2003 г., за разлика от производството на зеленчуци, когато за същата година страната ни има все пак положителен баланс. Свивът в сектора е тотален още след промените от 1989 г. насам, за което свидетелстват и намалението на площите, и добивите при производството на плодове. За отбелязване е фактът, че в годината, през която сме приети за пълноправен член на ЕС, отрицателният търговски баланс скача почти тройно. Загубени са пазари в Русия и други традиционни търговски партньори при търговията с плодове. Намалява ролята и делът, който износът на плодове има в общия износ на земеделски продукти - от 3,68% на 2,23% за разглеждания период (табл. 9).

Влияние на ОСП на ЕС върху състоянието и конкурентоспособността на българското овощарство

Влияние на директните плащания на площ

Влиянието на тази подкрепа в сектора не е от съществено значение. Въпреки ежегодното увеличение, не може да се приеме, че тези плащания оказват или ще оказват влияние върху производствената себестойност на произвежданите продукти. Основната причина за това са високите производствени разходи, правени по технологична карта за отглеждането на съответната култура. При един от най-трудоемките овощни видове - ябълката, разходите по технологична карта са **523,87 лв/дка** (по собствени изчисления). През 2010 г. плащането по схемата е 28,30 лв/дка. Не е сериозно да се мисли, че при 5,4% дял на субсидиите към всички производствени разходи ще може да се очаква значимо влияние на тази форма на подкрепа. Подобна е картината и при останалите структуроопределящи видове в България. Най-ниска е степента на

Таблица 9. Търговско салдо на външната търговия на плодове за периода 2006-2010 г., хил. USD
Table 9. Trade balance of fruits 2006-2010, thous. of Dollars

Години/Years									
2006		2007		2008		2009		2010	
износ export	внос import	износ export	внос import	износ export	внос import	износ export	внос import	износ export	внос import
48 451	64 444	60 543	100 935	71 025	117 965	62 763	109 988	77 170	119 083
-15 993		-40 392		-46 941		-47 225		-41 0913	
Дял от износ/внос на земеделски продукти за страната, % Share of export/import of agricultural products, %									
3,68	5,77	3,7	5,58	2,48	4,47	2,24	4,60	2,23	4,72

Таблица 10. Дял на подпомагането на площ, в общия размер на производствените разходи по технологична карта, при основни овощни видове, в %

Table 10. Share of area support payment in total production costs, %

Субсидия на 1 дка, лв Subsidy per da, lv	Година Years	Ябълки Apples	Сливи Plums	Черешки Cherries	Праскови Peaches	Орехи Walnuts
14,52	2007	2,77	3,77	3,38	2,75	3,91
22,08	2008	4,22	4,82	5,14	4,18	5,95
23,77	2009	4,53	5,18	5,54	4,49	6,40
28,30	2010	5,4	6,1	6,5	5,35	7,6

Източник: МЗХ, Аграрни доклади, 2007-2010 г., собствени изчисления по технологична карта.

Source: MZH, Agricultural reports, 2007-2010, own calculations.

подпомагане при прасковите, ябълките, а най висока при орехите. При тази култура, обаче, е много трудно да се прави какъвто и да е анализ. Разходите по технологична карта са 371 лв./дка, но при заложен потенциален добив от 1 000 кг/дка. Според данните от Отдел „Агростатистика”, през 2010 г. средният добив от един декар е около 23-25 кг/дка, което говори за липса на каквато и да е грижа за ореховите насаждения, макар те да участват значително при износа на черупкови видове от страната.

Мерки за пазарна подкрепа

Схема „Оперативни програми”

В рамките на схемата се подпомагат организации на производители на плодове и зеленчуци, учредили оперативен фонд, които имат разработена и одобрена оперативна програма. Оперативните програми са с продължителност между три и пет години. За три години (2007-2010 г.) **само една организация** на производители на плодове и зеленчуци изпълнява такава програма и през 2008 г. е получила безвъзмездно 305 143 лв., през 2009 г. - 36 472 лв., а за 2010 г. е подала заявка за финансиране със 77 200 лв.

През 2009 г. е подадено едно годишно заявление за плащане в размер на 37 504,37 лв., по одобрена през 2007 г. тригодишна оперативна програма на организация на производители по схема „Пресни плодове и зеленчуци”. Изплатена е помощ в размер на 36 472,01 лв. През 2010 г. е подадено едно заявление за годишно плащане за изпълнени мерки от оперативната програма за 2009 г. Поради установени нередности в изпълнението на оперативната програма, заявлението за плащане е отхвърлено.

Схема „Плодове и зеленчуци, предназначени за преработка”

Съгласно европейското законодателство, по схемата се предоставя помощ за продукти, доставени за преработка в рамките на конкретно фиксиран период на доставка и за количеството суровина, посочено в договора за преработка.

През 2009 г. е извършено плащане на допълнителна сума в размер на 2 784,92 лв.

за пазарната 2007/2008 г., за **преработка на праскови**. След проведената реформа в сектор „Плодове и зеленчуци” схемата „Преработени плодове и зеленчуци” преминава към схемата за „Единно плащане на площ”.

Схема „Групи производители”

На временно признатите организации на производители се отпуска помощ за насърчване на тяхното формиране и усъвършенстване на организационната им дейност, която се разпределя съответно за петте години на 10%, 10%, 8%, 6% и 4% от стойността на пазарната им продукция. Схемата за отпускане на помощ на групи производители, получили временно признаване в сектор „Плодове и зеленчуци”, има за цел подпомагане на организации на производители на плодове и зеленчуци, които не са достигнали критериите за получаване на окончателно признаване. **До момента няма подадено заявление за плащане.**

Схема „Училищен плод”

Схема „Училищен плод” се прилага на територията на цялата страна от 15 септември до 31 май. Прилагането на схемата се финансира от Европейския фонд за гарантиране на земеделието и от държавния бюджет под формата на национално съфинансиране и държавна помощ. Общият бюджет на схемата възлиза на 7 293 540,67 лв. Поради повишения интерес и с оглед обхващането на по-голям брой училища, приемът на заявления по схемата беше удължен с ПМС № 151/26.07.2010 г. до 5 август 2010 г. До 30.09.2010 г. одобрени за участие в схемата са **478 заявителя**, като общият размер на финансовата помощ за закупуване на плодове и зеленчуци възлиза на 2 436 787,82 лв.

По схемата през последните три години има подадени три проекта – за ябълки и череши. При останалите видове няма подадени един проект.

Оценка на положителните и негативните ефекти от въздействието на ОСП в сектора

След приемането на България в ЕС като пълноправен член през 2007 г. настъпват се-

приозни промени както в целия аграрен отрасъл, така и в сектор „Плодове”. Промените в европейското и националното законодателство регламентират нови правила в развитието на сектора. С промените в ООП от 1962 г. насам главната цел в сектора е осигуряване на баланс между търсенето и предлагането, преодоляване на излишъците и осигуряване на справедливи цени, както за производителите, така и за потребителите в ЕС. Детерминиращ момент е определянето на Организациите на производителите и разработваните от тях оперативни програми като основен ключов фактор в ООП. Предимствата от сдружаване може да се дефинират в няколко основни насоки:

- Членовете на такива организации имат по-добра възможност за познаване и проучване на пазара. Оттам планирането и организирането на производство е значително по-успешно.

- Засилва се позицията им при формиране на изкупните цени. По този начин се ограничава до голяма степен влиянието на прекупвачите по веригата, което в крайна сметка води до образуване на по-справедливи цени.

- Има възможност да се постигне по-висока степен на концентрация на производството на плодове, което пък е предпоставка за по-лесен контрол върху качеството на произвежданата продукция.

- Значително се увеличават възможностите за закупуване и ползване на специализирана техника. Тя до голяма степен би довела до повишаване на производителността на труда в сектора и понижаване на себестойността на произвежданата продукция, и автоматично ще способства за повишаване на конкурентоспособността на продукцията.

- Земеделските производители в сектора имат възможност да се възползват от мерките, предвидени за компенсация при изтегляне на продукцията от пазара при кризисни ситуации.

За съжаление в България нивото на сдружаване в сектора е най-ниското за целия ЕС. Като положителен пример за високо ниво на сдружаване в сектора може да се посочи Полша, където само в асоциацията на производителите на ябълки са обединени над 200 производителя (Носецка, Б., А. Бугала, 2011). Към момента в нашата страна има учредени и създадени осем организации на производители на плодове и зеленчуци, от които пет са пряко свързани с производство на зеленчуци.

Най-големите трудности, стоящи пред земеделските производители и пречещи на тяхното сдружаване, са - невъзможност от покриване на критериите за организиране и признаване. Определените изисквания за покриване на критериите за членство са непосилни за българските земеделски производители. За

Таблица 11. Предоставени финансови средства по програма „Растениевъдство“
Table 11. Available funds under the “Crop” program

Предмет на инвестицията Subject of investment	Брой проекти Number of projects	Инвестиционна стойност Value of investment	Кредит Credit	Капиталова субсидия Capital subsidy
Създаване на трайни насаждения Establishment of plantations				
Бадеми/Almonds	0	0	228 982	0
Вишни/Sour	0	0	30 910	0
Дюли/Quinces	0	0	7 800	0
Кайсии/Apricots	0	0	4 050	0
Лешници/Hazelnuts	0	0	44 670	0
Орехи/Walnuts	0	0	52 490	0
Праскови/Peaches	0	0	43 670	0
Сливи/Plums	0	0	80 624	0
Черешки/Cherries	1	668 700	838 270	123 560
Ябълки/Apples	2	130 640	226 800	9 000

Източник: МЗХ, Аграрни доклади, 2009-2010 г.
Source: MZH, Agricultural reports, 2009-2010.

достигане на 100 000 евро оборот от реализирана продукция трябва да се произведат около 200-300 000 тона плодова продукция. И макар чл. 6 от Наредба 11, определяща условията и реда за временно признаване на групи производители, да снижава критериите за създаване на организации от 4 члена и 100 000 лв. оборот, това засега е лимитиращ фактор пред българските производители на плодове. Несигурността и липсата на взаимно доверие между производителите са също значими фактори. Голямата разлика между цените на дребно и цените на едро принуждават производителите да реализират продукцията си директно на пазара. Те се влияят от предлаганите цени на прекупвачите, с което засилват още повече и без това съществуващото разделение в сектора на „големи” и „малки” производители. Липсва сигурност при изкупуването на продукцията, предназначена за преработка от консервните предприятия. В условията, подписани при присъединяването ни към ЕС, България договаря субсидия за подпомагане за производството на домати и праскови за производители, които доставят тези продукти за преработка на преработвателни предприятия в размер на 156 343 тона. Липсата на сдружаване и обединяване на производствен капацитет доведе до отпадане на тази помощ за земеделските производители в сектора. Недостатъчна е информираността на овощарите по отношение на евентуалните ползи от сдружаване. В тази връзка ролята на държавните институции не е на нужното ниво. Дребните производители не са информирани за начина на участие в организации на производители, за ползите, които могат да извлекат от участие в такива организации.

Възможности за развитие пред сектор „Овощарство” след 2013 г.

Имайки предвид сегашната ситуация в сектор „Овощарство” и дискусиите за новата ОСП в земеделието, и в частност сектор „Плодове”, съществуват няколко възможни варианта за по-нататъшно развитие на сектора.

Песимистичният вариант е свързан с продължаване на водената политика от стра-

на на държавата в сектора. Макар че през последната година има нарастване на производствените площи и общото произведено количество от плодове, кризата в сектора ще продължи. Без държавна намеса в сектора не е възможно земеделските производители да бъдат достатъчно мотивирани да продължават да произвеждат плодове. Очакванията са свързани с намаляване на интереса на производителите към този сектор. Външно-търговският ни баланс ще продължи да бъде отрицателен. Добивите ще се колебаят, в зависимост от конкретните метеорологични условия, но ще останат ниски. Износът на плодове от страната ще бъде незначителен. Със сигурност вносът, имайки предвид последните тенденции, ще продължи да расте и в стойностно, и в количествено изражение. Степента на усвояване на предвидените средства по различните мерки няма да се промени. Значението на СЕПП и НД ще си остане ниско като дял от производствените разходи и формираната печалба.

Оптимистичният вариант е свързан с промяна на водената политика от страна на държавата. Необходимо е степента на подпомагане в трайните насаждения да се диференцира и различава от подпомагането в екстензивните култури. Делът на подпомагането в разходите по отглеждане е необходимо да бъде изравнен. Наложително е изготвянето на национална инвестиционна политика с приоритет - изграждане на нови овощни градини, възстановяване и поддържане на хидромелиоративната дейност. Нужен е засилен контрол за спиране на нелегалния внос в страната на плодове, неотговарящи на приетите с Наредба 16 от 2011 г., определяща изисквания за качество и стандарти. С оглед повишаване степента на сдружаване на производителите в сектора трябва да се премахне ДДС регистрацията на производителите като условие за сдружаване. Необходимо е включване на земеделските производители от сектора в схемата за нотификация на горивата. ОСП на ЕС и водената досега политика на българското правителство водят до намаление не само на площите. Водят до цялостно организацион-

но реструктуриране в сектора. Броят на стопанствата, отглеждащи овощни видове, намалява, а и тенденцията ще продължи да бъде такава. Като цяло в сектора намалява делът на овощните градини, отглеждащи по-ценни видове – ябълки, кайсии, праскови, орехи, а се увеличава делът на насажденията с череши, сливи. При тях отглеждането е свързано с по-малко разходи и с по-голяма гъвкавост при реализирането на продукцията.

Заклучение

Актуалното състояние на подотрасъл „Овощарство” на сегашния етап е крайно неблагоприятно. Налице е намаление на производствените площи и увеличаване на възрастта на насажденията. Засаждат се много по-малко нови овощни градини, отколкото се изкореняват.

Сортовата структура не отговаря на пазарното търсене. През отчетния период се отглеждат сортове при всички овощни видове, които са създавани преди 20-30 години. Чувствителни на болести, присадени на среднорастящи подложки, тези сортове изискват влагане на много разходи за отглеждане. С малки изключения насажденията са от екстензивен тип, при който не може реално да се очаква висок среден добив. Именно по този производствен показател овощните насаждения в България не отговарят и изостават от получаваните средни добиви в съседни страни и в ЕС, където плодопроизводството е застъпено. Всичко това рефлектира върху конкурентоспособността на земеделските стопанства, заети с трайни насаждения. Спадът в произведените количества плодове е значителен по години. Стига се дотам, че вътрешното потребление не може да бъде задоволено от собствено производство на плодове. Страната ни е нетен вносител не само на цитрусови видове, но и на плодове, за които има достатъчно благоприятни климатични условия за производство.

Нивото на подпомагане при прилагането на СЕПП и НД не оказва съществено въздействие нито в частта на производствените разходи, нито върху реализираната печал-

ба. Делът на подпомагането е по-скоро символичен, като се имат предвид направените разходи в размер на 450-530 лв/дка при повечето овощни видове. Нивото на подпомагане по мерките, свързани с приложението на ПРСР 2007-2013 г., е ниско. Подпомагането е свързано с усъвършенстване на технологиите за отглеждане, но не и с нови инвестиции. Може да се каже, че липсва сериозна мотивация за участие на производителите по мерките от ПРСР. Също така трябва да се отбележи фактът, че голяма част от земеделските производители нямат права за подпомагане на единица площ, поради малкия размер на градините, които притежават.

Инвестиционната политика на държавата в отрасъл „Растениевъдство” не подпомага на нужното ниво земеделските производители в сектора. За три години само три проекта са одобрени и стартирани. При тях финансирането е частично за периода, като най-същественният проблем се оказва ниското ниво на обезпеченост на проектите. Това ограничава банките да отпускат финансови средства за създаване на нови овощни градини. Поради административни неуредици и проблеми подпомагането по схемата за преработени плодове и зеленчуци отпада и преминава към директните плащания на площ. Подобно на сектор „Зеленчукопроизводство”, в сектор „Плодове” нивото на сдружаване на земеделските производители е изключително ниско.

ОП като ключов момент на реформа в ООП в сектора не е от съществено значение. Предвидените средства по оперативните програми няма как да бъдат използвани от българския земеделски производител в сектора. Проблемът е аналогичен с този в сектор „Зеленчукопроизводство”, дори нещо повече - сектор „Плодове” няма създадена нито една организация на производители. Няма разработени оперативни програми. Основният проблем е липсата на предварителни договори за изкупуване на продукцията от преработвателните предприятия.

ЛИТЕРАТУРА

Носецка, Б. А. Бугала. 2011. Конкурентоспособност на полските плодове и зеленчуци на

пазара на ЕС и на световния пазар. Промени на тези пазари след присъединяването към ЕС. Икономика и управление на селското стопанство, № 3-4, с. 63-67

Рисина, М. 2006. ОСП на ЕС и бъдещето на българското плодпроизводство. Икономика и управление на селското стопанство, № 5, с. 8-19

Славова, Я., М. Атанасова. 2011. Влияние на директните плащания върху развитието и конкурентоспособността на българското земеделие. Икономика и управление на селското стопанство, № 3-4, с. 17-23

Славова, Я., М. Атанасова. 2010. Конкурентни възможности на аграрния сектор в условията на единен европейски пазар. ССА, ИАИ. с. 172.

МЗХ, отдел „Агростатистика“, 2001-2011 г.

МЗХ. Аграрни доклади, 2001-2011 г.

МЗХ, отдел „Агростатистика“. Преброяване на земеделските стопанства през 2010 г. – предварителни резултати. Структура на земеделските стопанства в България 2007 г.

www.eurostat.com

Analysis and assessment of the effects of CAP on Bulgarian fruit growing

P. KIROVSKI

Institute of Agricultural Economics – Sofia

(Summary)

The article analyzes the development of the fruit – growing sub-sector since the country's accession to the EU. The place of fruit production in the arable sec-

tor, change of areas occupied by fruit trees, the level of average yields and production is determined. Also examined is the change in the structure and varieties, the number and average size of farms occupied by orchards. The trade with fruits, dynamics of export and import of fruits, structural analysis of export market, share of exports and imports in the economy is made, too. The main instruments of the CAP influence in “Fruits and Vegetables” and legal and regulatory framework for their implementation is analyzed. The main conclusions are associated with a reduction in production area for almost all orchard areas. There is an increasing in age of the plantation. The rate of planting of new orchards is significantly lower - by uprooted areas. Variety structure does not meet the market demand. With few exceptions, the plantations are extensive type that can not realistically expect higher average yield. It is in this production index orchards in Bulgaria meet behind the average yields obtained in neighbouring countries and the EU, where the fruit is covered. Our country is a net importer not only of citrus species, but also of the fruits for which our country has favorable climatic conditions. The level of support of SAPS and NP has no significant impact on either the part of production costs, nor profit. The proportion of support is - rather symbolic to the costs incurred in the production. The level of support for measures relating to the implementation of the RDP 2007 - 2013 year is low. In fruit-growing area the level of association of farmers is extremely difficult. OP as a key reform in the CMO is not essential.

Key words: fruit-growing, variety structure, SAPS and NP, market mechanisms, net importer

Статията е постъпила в редакцията на 4.XII.2012 г.